

Переселенське прикордоння: стратегії «подання себе» советських мігрантів на території колишньої Фінської Карелії

Катерина Мельникова

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

Випуск 8. – Харків; Київ: Критика, 2006. – С. 94-114.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4-87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

- © Східний інститут українознавства імені Ковальських
- © Автор статті
- © Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва
- © Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

Катерина Мельникова (Санкт-Петербург)

ПЕРЕСЕЛЕНСЬКЕ ПРИКОРДОННЯ: СТРАТЕГІЇ «ПОДАННЯ СЕБЕ» СОВЕТСЬКИХ МІГРАНТІВ НА ТЕРИТОРІЇ КОЛИШНЬОЇ ФІНСЬКОЇ КАРЕЛІЇ

Інтерпретативний потенціал поняття «прикордоння» величезний. На мій погляд, у рамках дискурсу про прикордоння можна виділити кілька основних типів рефлексій. Перший з них поєднаний з аналізом різних соціальних явищ, не обов'язково пов'язаних із формальним кордоном, зафіксованим на карті. Сам термін у цьому контексті означає не певний феномен, а специфічний ракурс дослідження, який дозволяє тлумачити той чи інший, на перший погляд, монолітний феномен у термінах взаємодії однорідних компонентів. Кордон у цьому контексті виявляється частіше метафорою, дослідницьким інструментом, який дозволяє знайти різні складники одного феномена. У такому ключі можна говорити про прикордонні жанри мистецтва, про мовне і конфесійне прикордоння великих міст, куди стікається безліч мігрантів, які розмовляють різними мовами й сповідають різні релігії, і зовсім широко – про культурне прикордоння будь-яких регіонів, які можна розглядати як центри впливу різних культур¹. Такий спосіб розмірковування про прикордоння Роберт Альварез назвав «концептуальним» на протигагу «буквальному» використанню терміна «кордон» в інших роботах².

У рамках другого типу рефлексій висхідним пунктом для визначення «прикордоння» виявляється формальний кордон, перетин якого контролює держава. На одному полюсі цієї моделі опиняється міждержавний кордон із давньою історією, на іншому – адміністративний внутрішньодержавний кордон. Дослідження такого роду зосереджуються на аналізі різноманітних соціальних явищ, які можна спостерігати в прикордонних територіях. Кордон метафоричний, який розділяє мови, релігії, культури, в цьому випадку може й не бути актуальним. Окрім того, під категорією «прикордоння» можна розуміти не два прилеглі регіони з обох боків кордону, а єдиний для

них соціальний простір³. Предметом дослідження стає ставлення жителів прикордонних територій до самого кордону, його роль у повсякденному житті людей та формуванні локальних ідентичностей, значення, яке надається йому у рамках регіональної й національної ідеології.

Третій тип рефлексій про «прикордоння» звичайно виникає при аналізі таких ситуацій, де, з одного боку, наявним є формально контрольований державою кордон, а з іншого – можливість його розгляду в термінах метафоричного кордону, яка здається цілком природною. У цьому випадку «прикордоння» територіальне, як правило, стає об'єктом дослідження, а «прикордоння» метафоричне – його предметом. Слід відзначити, що метафоричне прикордоння, скоріше за інерцією самої метафори, що використовується дослідниками, звичайно прагне до локалізації: більшість авторів так чи інакше прив'язують його до прикордоння геополітичного. Так, білорусько-російське прикордоння в дослідженнях, присвячених використанню мови і ставленню до різних мов, є одночасно і об'єктом дослідження (за територіальною ознакою), і його предметом (за лінгвістичною ознакою). Очевидно, що при такому підході ризик нав'язати метафоричний кордон співтовариству, яке є єдиним соціальним простором, виявляється дуже високим.

У дослідженнях четвертого типу актуальними також виявляються обидва кордони, але відносини між ними складніші. Перший кордон, геополітичний, розглядають як безпосередню причину появи другого, метафоричного. Такий ракурс дослідження звичайно виникає при аналізі розвитку територій, які мають чітко визначені й давні границі з іншими державами. Наприклад, предметом дослідження Сергія Філатова стало православно-лютеранське прикордоння Карелії⁴. Автор розглядає Карелію як центр впливу, з одного боку, православної церкви внаслідок адміністративного підпорядкування Російській імперії в різні періоди своєї історії, з другого – лютеранської внаслідок безпосередньої близькості до Скандинавії. Тут уже, на відміну від попереднього підходу, кордони локалізовані по-різному. Якщо користуватися просторовими метафорами, то формальний кордон виявляється західнішим метафоричного, який розділяє сфери впливу всередині самого прикордонного регіону.

Описані вище підходи до аналізу терміну «прикордоння» не суперечать один одному. Залежно від суб'єктивного інтересу дослідника й специфіки доступних матеріалів кожен автор обирає той чи інший погляд на прикордоння. Окрім того, взаємодія «концептуального» і «буквального» (у

термінах Р. Альвареза) концептів прикордоння має цілу низку наслідків для соціальних наук. Вивчення геополітичних рубежів призвело до зміщення основних антропологічних категорій, які мали просторовий вимір: «культури» і «співтовариства» розміщалися на картах і мали кордони, формування локальних identities вивчали в людей, які проживають на компактній території. Дослідження міграційних процесів на «прикордонні» показали, що «співтовариства» можуть складатися з людей, які перебувають на якій завгодно великій відстані між собою, а спільний для групи простір можна описувати в термінах інших, ніж географічні. З іншого боку, сам кордон стали розглядати як соціальну систему, яка функціонує за своїми правилами й законами.

Проте за рахунок того, що в рамках різних підходів використовують однакові терміни, нерідко виникає ілюзія конкуренції дискурсів про прикордоння, їх взаємну непроникність. Геополітичному прикордонню іноді нав'язують значення метафоричного рубежу і навпаки. Високий статус самої топіки «border studies», який визначається ринком соціальних і гуманітарних досліджень, зумовлює іноді навмисне застосування цієї метафори до будь-яких контекстів соціальної взаємодії, що найчастіше зводить нанівець епістемологічну цінність самої аналітичної категорії. Рефлексія того, про який саме кордон ми пишемо, здається, могла б сприяти кращому взаєморозумінню дослідників, які працюють у цій галузі, де міждисциплінарні межі вже, здається, цілком зникли.

Цей невеликий вступ був викликаний моїми спробами включити власне невелике дослідження в коло вже наявних робіт на тему «border studies», кількість яких уже давно обчислюють тисячами.

Матеріали, які я використовую, було зібрано на території колишньої Фінської Карелії та Карельського перешийка в 2001–2003 роках у рамках міжнародного проекту «The Conditions for Constructing New Russia. Interactions of Tradition and Europeaness in the Development of 20th Century Russia». Моє завдання в рамках проекту полягало в тому, щоб проаналізувати роль спогадів про рідну землю в розповідях советських переселенців, які опинилися на цій території після Другої світової війни. Результати попереднього дослідження показали, що ці спогади не тільки відіграють істотну роль у конструюванні особистої історії кожного з наших інформантів, але й значною мірою визначають їхню взаємодію між собою. Особливості

взаємин переселенців, їхньої стратегії саморепрезентації й репрезентації людей навколо них стали, в свою чергу, предметом цієї роботи.

Намагаючись визначити теоретичні рамки для власного дослідження, я зіткнулася з тим, що «прикордоння», якому, здавалося б, воно присвячене, істотно відрізняється від безлічі інших споріднених варіантів «прикордоння», що вже були предметом вивчення. У центрі моєї уваги перебувають такі особливості соціальних відносин, які, хоч і проявляються на прикордонних територіях, безпосередньо з існуванням кордонів не пов'язані². З іншого боку, соціально-історичний контекст, у рамках якого такі відносини могли виникнути, безумовно має стосунок до існування й історії цього кордону. Іншими словами, у рамках тієї типології рефлексій щодо «прикордоння», які я запропонувала на початку статті, моє дослідження належить скоріше до четвертої категорії. Ведучи мову про кордон, я маю на увазі цілком визначений, контрольований державою кордон між Росією і Фінляндією, а під «прикордонням» розумію соціальний простір російських територій, який безпосередньо сусідить із територією Фінляндії.

Особливості соціального простору Приладозької Карелії, яка належала до Другої світової війни Фінляндії, пов'язані з тим, що заселення регіону було ініційовано державою, здійснювалося в короткий термін і повністю за рахунок мігрантів із різних регіонів СРСР. Такі процеси, хоча й є досить специфічним шляхом розвитку регіону, багато в чому типові для прикордонних територій, окреслених чіткими міждержавними кордонами, які мають давню історію. Саме найближчі до кордону території в першу чергу виявляються спірними суб'єктами міжнародної політики під час конфліктів сусідніх держав, і саме з їх допомогою зазвичай досягають вирішення таких конфліктів. Зміни кордонів призводять до зміни статусу жителів таких районів, а найчастіше – і до зміни всього складу населення.

Уперше ці землі були анексовані СРСР у результаті так званої «зимової» війни. Після нападу гітлерівської Німеччини на Польщу восени 1939 року Советський Союз зажадав від Фінляндії передачі територій на Карельському перешийку й ряду островів у Фінській затоці, пояснюючи цю вимогу необхідністю забезпечити підступи до Ленінграда. Оскільки домагання советського керівництва було відкинуто, наприкінці листопада 1939 року почалася советсько-фінська війна, результатом якої став мирний договір, підписаний у Москві 12 березня 1940 року.

Відповідно до цього договору Фінляндія зобов'язувалася передати Советському Союзу весь Карельський перешийок із м. Виборгом (Вііпурі) і Виборзькою затокою з островами, західне і північне узбережжя Ладозького озера з містами Кексгольм, Сортавала, Суоярві, низку островів у Фінській затоці, територію на схід від Меркярві з м. Куолаярві, частину півостровів Рибальського й Середнього, а також погоджувалася надати в оренду на 30 років півострів Ханко і морську територію довкола нього для створення советської військово-морської бази⁶. У березні 1940 року фінське населення переданих територій було евакуйовано в глиб Фінляндії. Більшість новопридбаних фінських територій, за винятком смуги, що безпосередньо прилягала до Ленінграда і відійшла до Ленінградської області, увійшли до складу Карельської АССР, тоді ж перетвореної на Карело-Фінську ССР⁷.

У 1941 році Фінляндія виступила у війні на боці Німеччини й почала наступ на Карельському фронті. Після того як землі Приладозької Карелії та Карельського перешийка були зайняті фінськими військами, значна частина колишнього населення цих територій повернулася у свої домівки. У 1944 року советська армія почала контрнаступ у Карелії, і 19 вересня цього року Советський Союз і Фінляндія уклали нове перемир'я. Остаточну угоду між двома державами було підписано в березні 1947 року в Парижі. У 1944 році фінське населення знову було евакуйовано з прикордонних територій.

У 1940-х роках фінське населення двічі залишало свої будинки. Так само ці будинки двічі заселяли советські громадяни. Уже навесні 1940 року при Раді Міністрів ССРСР було створено спеціальний Переселенський відділ, який займався вербуванням населення в «нові райони». Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) і РНК ССРСР від 28 травня 1940 р. у «нові райони» було передбачено переселити 40 тисяч родин колгоспників з Білоруської й Української ССР, Мордовської, Татарської, Чуваської автономних республік, Вологодської, Калінінської, Кіровської, Пензенської, Рязанської, Смоленської і Тульської областей РСФСР. Однак, як відзначають В. Степаков і Є. Балашов, план заселення Карелії в 1940 року не було виконано⁸. Більшість селян не збиралися залишати свої будинки і переїжджати на нові місця, незважаючи на те, що тут їм пропонували залишені фінські будівлі і цілу низку пільг: продовольчу позичку терміном на два роки, насінневу позичку в розмірах, які відповідали їхнім посівним планам, кредит на придбання корів терміном на 5 років і кредит на господарське устаткування в сумі 300 карбованців на родину⁹.

До кінця липня 1940 року на території Карельського перешийка і Північного Приладоджжя вдалося організувати лише чотири радгоспи і сім колгоспів. Проте, очевидно за рахунок примусового об'єднання господарств, до весни 1941 року тут було створено вже 15 радгоспів і 442 колгоспи¹⁰, а чисельність населення досягла 188 тисяч чоловік¹¹. У 1940 р. почалося масове об'єднання хуторів. Тільки в Куркійокському районі КФССР було передбачено перевезти в селища 1760 хутірських будинків і будівель. Невеликі земельні ділянки, використовувані фінами, було трансформовано у великі колгоспні поля.

Після 1944 року переселенська кампанія, якою тепер опікувалося спеціальне управління при Раді Міністрів РСФСР, відбувалася ще успішніше. Багато господарств, які виявилися в зоні воєнних дій, були зруйновані. По всій країні, й особливо в провінції, не вистачало продовольства. Значне число родин після війни виявилось без даху над головою й засобів до існування. У Карелії ж їм, як і раніше, пропонували готові будинки й у деяких випадках – грошову допомогу. Вербуванням колгоспників і демобілізованих займалися спеціальні уповноважені, яких направляли в різні регіони ССРСР. З числа завербованих створювали сільгоспартілі, які надалі перетворювали на колгоспи¹².

Одну частину переселенців, які приїхали в Карелію після Великої Вітчизняної війни, склали ті, хто вже проживав тут у 1940 році, іншу частину – зовсім нові люди. У багатьох випадках переселяли цілі колгоспи; вони облаштовувалися на новому місці, нерідко зберігаючи свою стару назву. У результаті кампанії другої половини 1940-х – початку 1950-х років у Карелію приїхали вихідці з Білоруської й Української РСР, Чуваської і Мордовської АССР, а також Калінінської, Кіровської, Ярославської, Владимирської, Псковської, Новгородської, Вологодської та Рязанської областей¹³.

Історія освоєння колишніх фінських земель багато в чому типова для розвитку територій, приєднаних під час Другої світової війни. Найближчі паралелі ми знаходимо в історії утворення Калінінградської області¹⁴ – території колишньої Східної Пруссії, яка відійшла до Советського Союзу в 1946 р. Виселення колишніх мешканців, заселення в короткий термін нових завербованих або насильно перевезених з різних регіонів країни людей, формування нової адміністративної системи, реорганізація інфраструктури і системи землекористування на цій території, масові перейменування населених пунктів і ландшафтних об'єктів – усе це

характерні риси післявоєнного освоєння нових земель. Для самих приїжджких це освоєння означало зміну культурного і власне географічного ландшафту, зміну соціального оточення, а також, очевидно, необхідність сприйняття специфічної ідеології прикордонних районів, яка вимагала від жителів бути постійно «насторожі» і, як здається, багато в чому визначала погляд переселенців на власне місце в локальній історії краю.

Тоді як історії советсько-фінських відносин напередодні «зимової» війни і самій «зимовій» війні було присвячено значне число праць як західних, так і вітчизняних фахівців¹⁵, післявоєнне освоєння новопрیدбаних територій дотепер залишається маловивченим. Єдину спробу узагальнити документальні свідчення про розвиток «нових районів» зробили краєзнавці Євген Балашов і Віктор Степаків¹⁶. Вивчення советської історії колишніх фінських земель стало одним з основних завдань міжнародного проекту «The Conditions for Constructing New Russia. Interactions of Tradition and Europeaness in the Development of 20th Century Russia». У рамках цього проекту було створено невелику дослідницьку групу, метою якої стало дослідження процесів освоєння Приладозької Карелії і Карельського перешийка советськими переселенцями¹⁷. У нашій завдання входило вивчення питань адаптації советських переселенців у новому культурному ландшафті й соціальному оточенні, збереження допереселенської усної традиції й створення нової, визначення меж власної спільності, ставлення до довоєнного минулого краю та його колишніх мешканців.

У період з 2001 по 2003 рік наша група провела три експедиції у досліджуваному регіоні: одну – на Карельський перешийок (сел. Мельниково Приозерського району Ленінградської області) і дві – у Приладозьку Карелію (м. Лахденпох'я Лахденпохського району Республіки Карелія). Крім того, ми змогли поспілкуватися з жителями навколишніх селищ і хуторів: Васильєво і Студене, розташованих у декількох кілометрах від Мельникова, і Куркійоки, Лумівара, Іхала, а також ферми «Праця» – найближчих приміських районів Лахденпох'я.

За час роботи було узяті 84 інтерв'ю в 95 інформантів¹⁸. Наші співрозмовники – це в основному люди 1920-х (51 чоловік) і 1930-х (29 чоловік) років народження. Більшість із них є власне переселенцями, тобто приїхали в Карелію в повоєнні роки. У декількох випадках нам також вдалося поговорити з їхніми дітьми, які народилися вже в «нових районах». При-

близно третина опитаних¹⁹ приїхала сюди у віці старше 20 років, багато хто з них самостійно приймав рішення про переїзд. Набагато більшому числу оповідачів було в момент першого приїзду в Карелію менше 20 років. Вони приїжджали в складі родини, і багато хто з них були ще дітьми. Серед наших інформантів таких було 73 жінки і 22 чоловіки.

Спираючись на матеріали інтерв'ю, записаних у ході наших експедицій²⁰, я спробую розглянути в цій праці особливості адаптації советських переселенців до нових умов, створених завдяки переселенській політиці советського уряду. У центрі моєї уваги буде, насамперед, адаптація переселенців до нового соціального оточення, стратегії саморепрезентації й визначення людьми меж власної спільності.

Незважаючи на те, що записані в ході роботи бесіди з колишніми переселенцями в Карелію мають форму спогадів, вони більшою мірою дають уявлення про наявні *нині* у цьому районі способи «уявлення себе» й «інших», ніж про ті, які мали місце в повоєнний час. Серед факторів, які визначили формування цих стратегій, однакове значення має як довоєнне минуле переселенців, так і події, пов'язані з переїздом, особливості життя на новій території і сучасне становище оповідачів.

Причини і форми міграції

У житті кожного з наших співрозмовників міграція в колишню Фінську Карелію була викликана своїми причинами, що, своєю чергою, визначало і форму переселення. Один із типів міграції – це переїзд людей, завербованих переселенським комітетом. Судячи зі спогадів наших інформантів, вербувався спочатку один із членів родини, як правило, чоловік. Зазвичай збиралося кілька чоловіків із сусідніх або близьких родин, які їхали «на розвідку» у Карелію, після чого або поверталися по свої родини або викликали їх до себе в уже більш-менш обладнане господарство. Такий спосіб переїзду був характерний насамперед для першої хвилі освоєння «нових районів» – переселенців 1940 року. Більшість людей у той час мали можливість вибору: або залишитися вдома, або їхати в красиву, багату «Фінляндію», яка, як обіцяли вербувальники, давала ще й пільги.

Після Другої світової війни лише деякі родини, які розглядали можливість переїзду, могли дозволити собі чекання звісток від «розвідників». Усі мігранти з України й Білорусії розповідають про те, що вибору в них не було: їхні власні господарства були повністю зруйновані, а відновлювати

їх на батьківщині було нікому. Але й у 1940, і у другій половині 1940-х років вербувалися в «нові райони», як правило, відразу кілька родин, які склалися найчастіше з досить молодих батьків (у післявоєнний час – часто тільки однієї матері) і декількох дітей. Завербованих в одному районі людей перевозили великою групою в Карелію, де поїзд розформували, розселяючи людей по селищах і хуторах. «За вербовкою» сюди приїжджали, як правило, сільські жителі. Після війни ситуація трохи змінилася: багато городян, які були в евакуації і не мали засобів для повернення додому або утримання дітей у місті, вербувалися в Карелію разом із колгоспниками.

Інший тип міграції – примусове перевезення колгоспів. Численну групу переселенців у Карелію і на Карельський перешийок склали вихідці з Вологодської області, перевезені сюди в зв'язку з будівництвом Рибінського водосховища. Цілу низку сіл, які підпадали під затоплення, у 1940-х роках було переправлено у Приладозьку Карелію для освоєння «нових районів». Особливість такого типу переселення полягає насамперед у тому, що перевозили цілий колгосп, який потім облаштувався на компактній території, найчастіше зберігаючи стару назву і структуру. Селяни в цьому разі переїжджали разом із родичами, друзями і знайомими.

Нарешті, ще один тип переселення – це приїзд «одинаків»: випускників вузів, які потрапили в Карелію за розподілом, державних службовців, переведених сюди з попереднього місця роботи, а також молодих людей, які розраховували одержати тут гарну роботу. Такі мігранти приїжджали, як правило, самостійно, без родичів і друзів.

Тип міграції визначав місце поселення на новій території, вид роботи і коло спілкування переселенців. Колгоспники, яких вербували в різних регіонах СРСР, розселялися по хуторах, які в 1940-х роках об'єднувалися у більші селища. Вони займалися рільництвом і лісозаготівлями. Найближчими сусідами ставали приїжджі з одного району й жителі сусідніх колгоспів. «Одинаки» влаштувалися на роботу у великі селища або міста, на заводські підприємства або в державні установи: школи, дитячі садки, лікарні, у місцеву адміністрацію. Коло їхнього спілкування звичайно обмежувалося містом, і мешканці сільських околиць рідко виявлялися серед їхніх найближчих знайомих.

Матеріали, одержані під час експедицій, свідчать про істотні розходження між тим, як репрезентують себе селяни, які працювали в карельських колгоспах, і «одинаками», які прожили майже усе своє життя нехай і в маленькому, але все-таки місті – Лахденпох'я.

«Земляцтво»

У своїх спогадах переселенці часто говорять «у нас», «наше», «наші». Такі узагальнення вони застосовують як при порівнянні власного способу життя з фінським, що є однією з найпопулярніших тем для розмов серед місцевих жителів, так і просто для опису навколишнього світу. У більшості випадків за цими словами криються не вказівки на сучасний спосіб життя і представників найближчого соціального оточення, а посилення на те місце, де інформант народився і провів дитинство.

Збирач: А вот дома, в которые вас здесь селили, как-нибудь отличались от тех, которые у вас на родине были?

Інформант: Да, как не отличались! У нас... я на родине жила, у нас – бревенчатые дома, или там в Медвежьегорске были кирпичные. А это не дома, вона, собрано с досочек, да опилки в середине. Они лишнее не расходуют (2002, ПФ-4, Лахденпох'я, ж., 1919 р. н., Вологодська обл.)²¹.

Были колхозы такие. Ну, в окружности. Вот, например, у нас колхоз Кирова был. «Девятое января» тоже наши были, значит. «Переселенец» там, и прочее, прочее. Это всё на[ши]... то есть у нас колхоз большой был, а тут маленькие колхозы образовались (2002, ПФ-14, Лахденпох'я, ч., 1923 р. н., Вологодська обл.).

В останньому прикладі, кажучи «наші», інформант має на увазі вихідців з Вологодської області, звідки він і сам родом. Практично в усіх випадках цей термін відсилає нас до співтовариства, яке існувало в минулому і було зв'язане з певною територією, тобто до того співтовариства, з яким співвідносить себе оповідач. Тут, очевидно, ми маємо справу з одним із різновидів «визначення локальності», на яку звернула увагу Надя Лоувелл. «Локальність і належність, – пише дослідниця, – можуть формуватися і визначатися однаковою мірою на основі фактичного розселення і спогадів про належність до певної території, реальність існування якої підтримується тільки за рахунок актів колективного згадування»²².

«Реальність» існування *старої локальності* артикулюється в розповідях переселенців не лише за допомогою узагальнень типу «наші», але також за допомогою групових позначень, що походять з географічного позначення того місця, звідки приїхали мігранти.

У наступному прикладі видно реакцію оповідачки – вона також родом з Вологодської області – на широко розповсюджений «екзонізм» *вологодські*:

А черт его знает! Вот. Говорили: «Ой, вологодские!» А что вологодские? Мы были черепане, дак я не знаю, чтобы дракуны²³ были. Вологда-то ведь тоже большая! Мы-то были Ленинградской области, Череповецкого района. А потом почему-то переименовали Вологодская область, Череповецкий район. Мы черепане (2002, ПФ-13, Лахденпох'я, ж., 1926 р. н., Вологодська обл.).

Інформантка, знаючи, що її зараховують до групи вологодських, віддає перевагу вужчій локалізації – «черепане», тобто жителі Череповецького району. Утім, спроба відмовитися від використовуваного навколишнім оточенням групового позначення є скоріше винятком із правила. Більшість наших співрозмовників охоче користуються груповими термінами «вологодські», «калінінські», «ярославські», «українські», «білоруси», «чуваші», «мордва».

Наявні в цьому районі групові позначення відповідають основним хвилям міграції в Карелію. Переселення зазвичай були масовими і мали організований характер. Судячи зі спогадів місцевих жителів, нову групу приїжджих привозили, як правило, на центральну площу селища. Очевидно, від представників місцевої адміністрації люди, які жили в окрузі, дізнавалися про те, звідки приїхали нові поселенці. «Они сразу, как приехали, – уже весь посёлок знает, что приехало десять семей мордвы. Их выгрузили на площади около конторы, с кутулями и с кучей детишек. Они меж собой говорят на своем мордовском языке – нам это дивно было. Потом говорят – мордва. А так ничего, они потом [вошли], нормально»²⁴, – розповідає одна з наших співрозмовниць. Родини, які приїжджали з одного району, часто селили на компактній території, навіть, якщо ці родини були завербовані з різних сіл. У с. Васильєво, розташованому недалеко від селища Мельниково, поселили приїжджих з Калінінської області. Вихідці з Мордовської Автономної Республіки склали невеликий анклав у самому Мельникові. Повністю вологодськими є кілька колгоспів, які у повному складі було переселено з Вологодщини й які розташовані на околицях, наприклад, Мельниково, Лахденпох'я; вони були добре відомі в окрузі.

Можна припустити, що саме належність до певного «земляцтва» робила приїжджого, з одного боку, рівноправним членом усього співтовариства переселенців, а з іншого, – дозволяла мігрантам орієнтуватися в новому соціальному оточенні.

Незважаючи на те, що колгоспи, які раніше відтворювали структуру допереселенських, уже скасовано, а більшість колгоспників тепер уже – пенсіонери і переїхали зі своїх сіл у великі селища, належність до вузького «земляцтва», як і раніше, залишається актуальною для більшості жителів.

Наведу приклад. Початок інтерв'ю – знайомимося з інформанткою:

Дослідник: А вы откуда приехали?

Інформант: Вологодская [сміється]. Самые иностранные...

Дослідник: Какие самые?

Інформант: Иностранные, как же? Вологодские, они же интересные [сміється].

Дослідник: А почему интересные?

Інформант: Да, все говорят-то, как все зовут вологодских-то, «семнадцатая республика» (2003, ПФ-12, Куркійокі, ж., 1922 р. н., Вологодська обл.).

Опис відмінностей між вологодськими, ярославськими, білорусами, чувашами, мордвою не становить жодних труднощів для наших співрозмовників. Набір ознак, властивих певній групі, є цілком визначеним списком, що повторюється від інтерв'ю до інтерв'ю. Це насамперед відмінності в мові й одязі.

Дослідник: А вы всегда знали, что этот из Вологды?

Інформант: Ну, мы приехали тут, в основном-то Вологда была тут, с Вологды были.

Дослідник: А их можно было как-то отличить, вот, на улице вы их видите?

Інформант: Да, все одинаковые, только что у них речь... как-то в Вологде они так разговаривают, многие из Ярославля, например, так вот разговаривали. Вот, с Калининской области (у нас мама из Калининской была), у них тоже как-то так все это. Ну, Вологда особенно она, обычно она на б больше разговаривала на б. А наши – Ярославль – на а больше, получалось на а. А у них на б: «Чаво? Чаво?» – вот, все такое было. Знаете, так интересно было. Пляжу, Вологда опять заговорила (2003, ПФ-11, Куркійокі, ж., 1939 р. н., Ярославська обл.).

Ну как, в первую очередь бросалось, вот, у чувашей одежда. Вот, у них носили юбки сборкам-сборкам-сборкам, как цыгане, точно как у цыганов, а у русских таких не было. Все у нас [нрзб.] юбочки, буски, или там... А у них это все. Ну, у белорусов – нет, у белорусов как у русских одеваются, у украинцев тоже (2002, ПФ-5, Лахденпох'я, ж., 1924 р. н., м. Ленінград).

Характерною рисою поведінки «вологодських» місцеві жителі вважають схильність до бійок. Саме цьому стереотипу протилежна оповідачка з Череповецького району Вологодської області.

Дослідник: И мальчишки друг друга не обзывали, не дрались?

Інформант: Не, нет. Не, нет. Нет. Ну... как, как, было. Так... иногда дерутся и... русские. Вологодские вообще между собой дерутся больше, чем между ка... кем-то. Воло...

Дослідник: Именно вологодские?

Інформант: Именно вологодские. Как праздник, если праздник у них без драки – то это у них не праздник. Это у них уже, как кулачный бой, как в крови. Вологодские, да еще под музыку – у них такая гармошка играет (2002, МД-2, Лахденпох'я, ч., 1933 р. н., м. Городок Вінницької обл.).

У розповідях мігрантів можна знайти багато прикладів взаємозалежності способів само- і екзоопису. Представники міні-співтовариств, як правило, розповідають про себе так само, як про них говорять навколишні. Опис «вологодських», який дає уродженка Вологодської області, практично дослівно повторює наведені вище сторонні характеристики.

Дослідник: А за язык не дразнили?

Інформант: Ну, семнадцатая республика.

Дослідник: Говорили?

Інформант: Да не, мы сами все: «Откуда? – С семнадцатой республики».

Дослідник: А что, и у вас речь отличалась?

Інформант: Ну, говорили на б, там, больше говорили, ну, я уже потом... Меня маленькую увезли, но все равно среди вологодских общалась, дак. Ну, потом уже старалась в школе да в техникуме уже исправлять (2003, ПФ-13, Лахденпох'я, ж., 1933 р. н., Вологодська обл.).

Питання про те, чи були всі ці ознаки у переселенців з різних регіонів, здається мені зовсім не найважливішим у цьому випадку. Якби їх не було, вони були б сконструйовані. Істотнішим є питання про те, чи були ті терміни ідентичності, якими зараз оперують інформанти, актуальними для них до переселення. І, здається, відповідь на нього буде негативною. Звичайно, використовувані «етноніми» були їм відомі, і можна легко уявити собі ситуацію, в якій людина могла бути названа білорусом, вологодським тощо. Так колгоспника могли окликнути, помітивши особливості його мови на ринку, на зупинці автобуса, навіть просто на вулиці, але тільки у великому місті, куди з'їжджаються люди з різних областей. Натомість у власному

селі і навіть у районному центрі цей термін не мав би жодного значення і не міг би використовуватися для категоризації людей навколо. Швидше за все, таке identity переселенців було сконструювано вже в Карелії, і основним фактором ставав спосіб освоєння місцевого соціального ландшафту. Використання «старого земляцтва» мігрантів як інструмента для членування нової соціальної реальності дозволяло людям легше адаптуватися в ній. Досить умовний зв'язок людини з тим місцем, звідки вона родом, ставав ядром, навколо якого могли бути сконструйовані і спільна історія, і відмітні ознаки цілої групи.

Стратегія «толерантності»

Ототожнення себе з вузькою групою «земляків» не є єдиним способом самовизначення мігрантів. Практично в кожному інтерв'ю у певний момент ми стикалися з небажанням співрозмовників описувати відмінності між переселенцями з різних регіонів. Навіть у тих випадках, коли оповідач користувався термінами локальної ідентичності, він у деяких ситуаціях відмовлявся визнати саме існування розходжень між їх носіями. Наведу один із прикладів.

Дослідник: Белорусы, они вологодского не отличали?

Інформант: Не-а. Ни карелов... вот, у нас карелов много здесь, у нас.

Ни карела, ни белоруса, ни татару, никого не различали (2003, ПФ-14, Лахденпо'я, ж., 1930 р. н., Мінська обл.).

В одній з бесід місцева мешканка, повідомивши, що тут «жили и вологодские, и костромские, и всякие люди приехали сюда», на питання про те, чи можна було їх якось відрізнити між собою, відповідає: «А откуда мы узнавали... вот, когда работали на заводе или что, вот тогда узнаешь. А как узнавать?» Але вже через кілька реплік на чергове запитання про те, чи не можна було відрізнити приїжджих за мовою, повідомляє: «Да, а слышно, конечно. И татары, и чувашы – кого тут нет»²⁵.

Небажання обговорювати відмінності переселенців можна пояснити побоюваннями оповідача в тому, що його підозрюють у недоброзичливому ставленні до когось із місцевих жителів. Будь-який натяк у запитанні дослідника на можливі конфлікти між переселенцями викликає негайну негативну реакцію.

Дослідник: А чувашы, например, они на каком языке говорили?

Інформант: Между собой они на чувашском говорили, а с нами, дак, по-русски объяснялись, не совсем правильно, но...

Дослідник: Дак, а их не обзывали за это?

Інформант: Ну, зачем обзывали, наоборот, вообще все жили нормально. Чего их обзывать. Что нас будут обзывать, что их (2003, ПФ-13, Лахденпох'я, ж. 1933 р.н., Вологодська обл.).

Остання фраза інформантки свідчить про існування своєрідної негласної конвенції між переселенцями: «незважаючи на те, що ми відрізняємося, ми – такі самі, як вони». Сама ознака «переселення в Лахденпох'я» стає інструментом для конструювання спільності місцевих жителів, чия взаємодія описується винятково в термінах взаємної толерантності: «Все дружно как-то все были, вместе. Вот, доярки были: и чувашки были, и татары были, но мы до чего дружно были все. Как-то не считали, что они татарин или кто ли»²⁶.

Для більшості селян, перевезених у Карелію під час великих хвиль міграції, обидва способи представлення себе однаково релевантні. Належність до своєрідного «земляцтва» звичайно актуалізується в приватній розмові, коли оповідач не відчуває загрози власній лояльності до переселенців. Якщо ж йому здається, що його підозрюють у недобррозичливості, він намагається продемонструвати свою належність до широкої групи *переселенців узагалі* – рівних за бідністю й абсолютно однакових.

Приїжджі «одинаки», про яких було сказано трохи вище і які з'явилися в Лахденпох'я після тривалої евакуації, за направленнями з колишнього місця роботи або за розподілом з інституту, репрезентують себе трохи інакше.

«Одинаки»

Розповідаючи про себе, такі мігранти звичайно намагаються підкреслити свою належність до міського середовища, бажання жити і працювати в місті. Довідавшись, що наша співбесідниця народилася у Вологодській області, ми ставимо стандартне запитання про те, чи приїхала вона з колгоспом. Жінка дивується й повідомляє нам про те, що ніколи не працювала в колгоспі:

Да нет, я в колхозе не жила вообще. Муж был железнодорожник, железнодорожный техникум кончал в Ленинграде. А сама училась на тракториста, сперва работала зав. яслями, ну, в деревне неохота жить. Потом налоговым агентом работала, были колхозники одиночники по району, а потом по комсомольской путевке, в Ленинградской области в Пестове училась на тракториста восемь месяцев от леспромхоза. А работать не

пришлось, замуж вышла, практику проходила в Ладве <...> В городе хотелось (2002, ПФ-4, Лахденпох'я, ж., 1919 р. н., Вологодська обл.).

Життя в селах, на хуторах, у колгоспах більшість городян описує терміном «там», тому що значуща для них «локальність» – це місто. Хоча Лахденпох'я – не набагато більше за велике селище, а частину «міських» районів відведено під приватні будинки з городами, способи самовизначення його жителів виявляються набагато ближчими до тих, які можна спостерігати в столичних центрах, ніж до тих, що ми знаходимо в найближчих селах.

Ну, может быть, там где-то, там в деревнях, может, на хуторах. Может быть, и боялись [финнов] (2002, ПФ-4, Лахденпох'я, ж., 1925 р. н., Вологодська обл.).

Земляцтво, що й дотепер є таким важливим для селян, які приїхали з колгоспів, не є цінністю в очах міських жителів, які приїхали сюди з власної волі й самостійно. У наведеному нижче уривку з бесіди інформантка швидше погоджується з тим, що поблизу живуть її земляки, ніж сповіщає про це за власним бажанням.

Дослідник: А вот вы еще не помните, из каких мест сюда переезжали переселенцы такими большими волнами?

Інформант: Нет, таких не было.

Дослідник: А вот говорят, вологодских сюда много?

Інформант: Ну, вологодские... Было там вроде затопление, или что-то, люди переезжали тоже из Волю... вологодских много, это мои земляки. Я сама из Вологды, вот приезжаешь, то ли родственники тут жили, то ли что-то. Ну, переезжали, конечно, сюда. Есть-есть, вологодских здесь много. Есть (там само).

Сучасне становище й місце проживання, очевидно, мають для нашої співбесідниці вищий статус. Вона воліє говорити про своє життя в Лахденпох'я, а не про батьківщину чи про життя до переселення. Відповідаючи на перше запитання, яке ми задаємо при знайомстві, про те, звідки приїхала співрозмовниця, вона – на відміну від інших мігрантів – назвала не місце народження, а попереднє місце життя і роботи: «Сюда я приехала... Работала я в Карелии. ... по переводу сюда с Прионежского района, в пятьдесят первом году меня перевели через карельский Совет министров сюда» (там само).

У селянських спогадах допереселенського минулого завжди актуалізується належність до співтовариства, яке існувало в минулому і на іншій території. Для «одинаків» минуле до Лахденпох'я, як правило, асоціюється не з якимось певним місцем, а з постійним переміщенням. Лахденпох'я для більшості з них – перший досвід «осілості». Минуле репрезентується в таких розповідях у термінах руху, і тільки життя в Лахденпох'я набуває статичного стану. Наведу уривок з однієї бесіди з жінкою, яка залишила рідний будинок у Вологодській області у ранньому дитинстві. Тікаючи разом з батьком від війни, вона опинилася в Карелії і після довгих мандрівок потрапила в Лахденпох'я.

Інформант: Родилась я в Вологодской, но я всю жизнь живу в Карелии. <...>

Дослідник: А деревня там какая?

Інформант: Деревня Тимохино. Но живу я все время в Карелии.

Дослідник: Так, а во сколько лет вы оттуда уехали?

Інформант: Так. Оттуда мы уехали... <...> мне было шесть лет. Мы жили в деревне Ковда. Но, наверно, теперь такой деревни нет, наверно. Но у нас отец работал по лесу <...>. Мастер. И его направили туда работать. В Ковду. В Ковде, значит, там было всего три дома. Там ни дорог, ничего еще не было. Ничего не было, абсолютно ничего не было. Только что рубили лес. Рубили лес, вывозили. Там была речка. Проходила речка. И мы в этой речке ловили сёмгу и зубатку. Прямо руками. Вот так. Сколько там рыбы. Потому что не было людей. А вода была еще чистая, потому что лес еще был не рублен <...> Это уже Карелия. Вот. И мы там и жили. Теперь, значит, так... в каком году... теперь его перевели на станцию Амбарный, Лоухский район. Вот это тоже Карелия. Но уже... <...> Станция Лоухи тоже есть. И мы там, значит, в этом Лоухском районе... тоже отец работал по лесу. Ну, там тоже, сейчас-то уже там всё расстроилось, конечно, а тогда тоже ничего не было. Ничего не было. Работали. Они заготавливали лес, потом пилили доски. Вот. И мы там жили до какого года? Мы там жили... до... в тридцать седьмом году у нас там забрали дядю. <...> И с концами. Вот так. <...> Ну вот и мы там жили. Теперь мы... до какого мы там года жили? Я там в школу пошла. Мы там жили до тридцать девятого года. В тридцать девятом году отец был на финской. Вот. Пришел оттуда... <...> Так. И мы переехали в Чупу. <...> Станция Чупа. Также Лоухского района. Вот так. Но сюда ближе, южнее. Лоухи севернее. Вот там у нас, значит, там меня... <...> Сюда мы в сороковом году приехали сюда. Ой, девочки, как здесь было красиво! Это был рай. Ой! Какая была красота. Крутом была сирень. И мы в сороковом

году – у мене сестри старшіє були, [имя неразб.] и Марія були уже взрослые – и мы ездили на Валам. Это было что-то! Это было... даже, вот я даже сказать не могу. Я даже не могу вот это... еще какое-нибудь несчастье, дак я бы еще хоть и поплакала бы, сказала, а вот радость вот такую вот, красу я не могу никак описать, вот не могу даже – вот так. Вот знаете, там так было сделано! (2002, ПФ-7, Лахденпох'я, ж. 1927 р. н., Вологодська обл.).

Упродовж розмови, яка тривала кілька годин, наша співрозмовниця неодноразово згадувала своє минуле, пов'язане для неї насамперед із утечею від війни і численними переїздами. Показово, що оповідачка, повідомляючи про місце народження, двічі підкреслює той факт, що живе в Карелії. Ті місця, що асоціюються для неї з минулим до поселення в Лахденпох'я, спливають у спогадах як нічим не наповнені й не існуючі. Перед нами довгий ландшафт назв, зв'язаних з умовними датами. Тільки при описі Карельського ландшафту з'являється упевнене «було». Описуючи своє перше враження від Карелії, інформантка відтворює один з найпоширеніших мотивів у спогадах мігрантів про приїзд у Лахденпох'я: «Это был рай. Ой! Какая была красота. Кругом была сирень». Тільки для неї ці спогади асоціюються навіть не саме з Лахденпох'я, а з Карелією взагалі. Валаам, Сальм, Лахденпох'я – усі ці місця пов'язані для неї з новим життям.

У відомій роботі «Wisdom Sits in Places» Кит Бассо писав про те, що «люди завжди уявляють одине одного за допомогою культурно опосередкованих образів того, де і як вони живуть (*dwelling*). У тій чи іншій формі вони постійно здійснюють дії (*acts*), що відтворюють і виражають їхнє власне «відчуття місця» (*sense of place*) і разом із цим неминуче виражають їхнє власне розуміння того, ким і чим вони є»²⁷.

Співтовариство переселенців з цього погляду є тим прикладом, коли люди репрезентують себе, використовуючи образи декількох місць проживання. У їхніх спогадах виражається як «відчуття» того місця, з яким пов'язане їхнє сьогоденнє життя, так і того, котре асоціюється з допереселенським минулим. Актуальність цього минулого продовжує відчуватися і нині: сучасні жителі Приладозької Карелії згадують про покинуті села, їздять у гості до родичів, які залишилися на батьківщині, та на цвинтарі, де поховані їхні предки.

Почасти ця ситуація схожа з тією, яку описують Р. Леві-Зумвальт і І. Дж. Леві. Аналізуючи власні спогади і спогади своїх рідних про покинуту ними Атланту, дослідники дійшли висновку про те, що сімейні розповіді виявляються способом перенесення «старого будинку на нове місце», дозволяючи створити і підтримувати зв'язок з певним, колись покинутим місцем²⁸. У цьому випадку мова йде про індивідуальні й сімейні спогади, за допомогою яких конструюється образ Атланти-будинку. У спогадах карельських переселенців «земляцтво» виявляється не тільки засобом підтримки особистого або сімейного зв'язку з «батьківщиною», але й способом конструювання власного місця в новій соціальній реальності.

Інша особливість співтовариства переселенців – співіснування в рамках, здавалося б, досить обмеженого простору – і соціального, й географічного, й історичного – декількох типів саморепрезентації й репрезентації свого минулого. Міграція, що у глобальному масштабі стала наслідком однієї події національної історії, зайняла в житті різних переселенців своє особливе місце: для одних вона розділила минуле на дві частини, для інших стала тільки підґрунтям їхнього сьогодення.

¹У широкому значенні це будь-які дослідження «символічних кордонів», початок яким було покладено в класичних творах П. Бурдьє, М. Дуглас, Н. Еліаса, І. Гоффмана і М. Фуко. Тут під кордонами розуміємо розбіжності, виражені у формі декларованих заборон (табу), культурно зумовлених поглядів і практик і, загалом, у формі системи переваг і антипатій (див.: Lamont M. Symbolic Boundaries (General) // Working Paper Series on Symbolic Boundaries. No. 1, January 2001, <http://www.people.virginia.edu/~bb3v/symbound/papers2001/LamontEncyclo.html>).

²Alvarez R. R. The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands // Annual Review of Anthropology. 1995. Vol. 24. – P. 447–470.

³Бредникова О., Воронков В. Граница и реструктурирование социального пространства (случай Нарвы-Ивангорода) // Кочующие границы: Сборник статей по материалам международного семинара (Нарва, 1998. 13–15 ноября) / Под общ. ред. О. Бредниковой, В. Воронкова. – СПб.: Центр независимых социологических исследований, 1999. – С. 19–25.

⁴Филатов С. Карелия: православно-лютеранское пограничье // Дружба народов. 2000. № 5. – С. 130–138.

⁵Це зовсім не означає, що кордон не відіграє жодної ролі в житті місцевого населення.

⁶По обе стороны карельского фронта, 1941–1944: Документы и материалы / Под ред. В. Г. Макарова. – Петрозаводск: Карелия, 1995. – С. 46–47. № 36 (Мирный договор между Советским Союзом и Финляндией от 12 марта 1940 г.).

⁷ Степаков В., Балашов Е. В «новых районах». Из истории освоения Карельского перешейка 1940–1941, 1944–1950 гг. – СПб.: Нордмедиздат, 2001. – С. 20–21.

⁸ Степаков В., Балашов Е. В «новых районах»... С. 34, 65.

⁹ Там само. – С. 36.

¹⁰ Там само. – С. 53, прим. 82.

¹¹ Там само. – С. 47.

¹² Там само. – С. 64.

¹³ Там само. – С. 65

¹⁴ Восточная Пруссия глазами советских переселенцев: Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах. – СПб.: Бельведер, 2002. – 272 с.

¹⁵ Історіографічні огляди досліджень радянської доби див. у кн. Морозов К. А. Карелия в годы Великой Отечественной войны (Историографический обзор) // Историография советской Карелии. Итоги и перспективы изучения / Под ред. А. С. Жербина, К. А. Морозова. – Петрозаводск: Карельский филиал АН СССР, 1986. – С. 127–147; Finland's war years, 1939–45. A list of books and articles concerning the Winter War and the continuation war, excluding literature in Finnish and Russian / Compiled by K. Nyman. – Helsinki: Society of Military History, 1973. – 259 p. Новітні роботи: Haines W. W. Winter War. – Thorndike, Me.: Thorndike Press; Bath, England: Chivers Press, 1998. – 383 p.; Trotter W. R. The Winter War: the Russo-Finnish war of 1939–1940. – London: Aurum, 2002. – 283 p.; Зимняя война. 1939–40. Ч. 1. Политическая история. – М.: Наука, 1998. – 382 с. Збірники матеріалів: По обе стороны карельского фронта, 1941–1944: Документы и материалы / Под ред. В. Г. Макарова. – Петрозаводск: Карелия, 1995. – 636 с.; Тайны и уроки зимней войны. 1939–1940. – СПб.: Полигон. 2000. – 544 с.; Принимай нас, Суоми-красавица! «Освободительный» поход в Финляндию 1939–1940 гг. В 2 частях / Сост. Е. А. Балашов. – СПб.: Альманах «Цитадель», 2000.

¹⁶ Балашов Е. А. Карельский перешеек. Земля неизведанная. Ч. 1. Юго-Западный сектор. – СПб.: Новое время, 1996; Степаков В., Балашов Е. В «новых районах». Из истории освоения Карельского перешейка 1940–1941, 1944–1950 гг. – СПб.: Нордмедиздат, 2001. – 143 с.; Степаков В. Sodalla on hintansa. – Helsinki: Otava, 1996. – 415 p.

¹⁷ В роботі брали участь Пекка Хакамієс (Університет Йюенсуу, Фінляндія), Вероніка Макарова, Марина Хаккарайнен, Оксана Філічева й автор цієї статті – аспіранти факультету етнології Європейського університету в Санкт-Петербурзі.

¹⁸ Розшифровки польових записів зберігаються в архіві факультету етнології Європейського університету, оригінали аудіозаписів – в Університеті Йюенсуу (Фінляндія).

¹⁹ На жаль, не в усіх випадках у нас є дані про час приїзду інформантів.

²⁰ Матеріали польових експедицій опубліковано у збірнику: *Граница и люди: воспоминания советских переселенцев Карелии и Карельского перешейка*. СПб.: Изд-во ЕУСПб», 2005.

²¹ Тут і далі в дужках вказано: рік запису інтерв'ю, номер аудіокасети, місце запису, стаття, рік і місце народження інформанта.

²² Lovell N. Introduction// *Locality and Belonging* / ed. by N. Lovell. – London, N.Y. 1998. – P. 1.

²³ тобто «драчунь».

²⁴ 2001, ПФ-13, Мельниково, ж., 1938 р. н., Ленінград.

²⁵ 2002, ПФ-4, Лахденпох'я, ж., 1919 р. н., Вологодська обл.

²⁶ 2003, ПФ-12, Куркійокі, ж. 1922 р. н., Вологодська обл.

²⁷ Keith H. Basso. *Wisdom Sits in Places: Notes on a Western Apache Landscape / Senses of Place*. Ed. by Steven Feld & Keith H. Basso. – Santa Fe, School of American Research Press. 1996. – P. 57.

²⁸ Lavy Zumwalt R. and Lévy I. J. *Making Atlanta Home: Recollections of Place through Narrative* // *Folklore Forum*. 2002. Vol. 33. N.1/2.

(Переклад з російської Т. О. Валійової)